

SKUP 2000 – 51

Prosjekt: Født til fiende

Medarbeider: Norunn Reinertsen

Publikasjon: NRK Brennpunkt

Publisert: Februar 2000

Medium: Fjernsyn

Tema: Historie

: METODERAPPORT
: SKUP 2001

"Født til fiende"

Av Norunn Reinertsen

Halvtimes fjernsynsdokumentar i BRENNPUNKT (NRK 1) sendt 15.02.2000 kl 2200.

Redaksjon: NRK Brennpunkt
FFAD
0340 Oslo

tlf 23 04 90 00

Kontaktpersoner: Norunn Reinertsen
NRK Brennpunkt
FFAD
0340 Oslo
Tel: 23 04 73 13 Priv: 22 38 23 50

METODERAPPORT

A) Når og hvordan kom arbeidet i gang, hva var ideen som startet det hele?

I etterkant av en produksjon rundt "Torgersen-saken" ble jeg sommeren –99 oppsøkt av en tidligere sosialsjef som kom med et ønske om at jeg skulle lage en sak på "tyskerungenes" skjebne i Norge. Han fortalte at han selv var et slikt barn og at dette enda var en enorm byrde å bære. Skammen gjorde at han fremdeles skjulte sin bakgrunn og at han opplevde å leve på en løgn. Han hadde med en sirlig bunke avisutklipp om krigsbarna som jeg fikk overrakt.

I etterkant av det såkalte "Jødeoppgjøret" året før var en del krefter, deriblant Krigsbarnforbundet Lebensborn, kommet i gang med arbeidet med et søksmål mot staten for de overgrep disse barna led under og etter krigen. Rykter om økonomiske misligheter fra statens side, være seg unndratte barnebidrag eller kompensasjon fra Tyskland som var blitt vekk, verserte i dagspressen.

Parallelt med dette arbeidet Norges Forskningsråd på en rapport om det offentliges håndtering av krigsbarna. I etterkant av denne utga de en "Hvitebok".

At enkeltgrupper har hatt det vondt, blitt mobbet og utstøtt er ikke alltid "systemfeil". Her ble jeg inspirert til å prøve å finne ut av hvor mye av dette som kunne skyldes systemet.

B) Hva var den sentrale problemstillingen ved starten av prosjektet?

Hvilke overgrep har staten forvoldt krigsbarna?

C) Ble problemstillingen endret underveis? I så fall, hvorfor og hvordan?

Problemstillingen ble ikke endret underveis men enkeltelementer gikk ut.

Et av krigsbarnas hovedproblemer har vært regelverket rundt riksarkivets utlevering av dokumenter. Grunnet personvern var det umulig også for oss å få innsyn i mange av de dokumenter som var aktuelle i saken

De økonomiske forholdene var svært vanskelige å forfølge. Dels fordi dette er unntatt offentligheten og fordi bidrag fra etterkrigstiden er mangelfullt arkivert og ofte ikke ivaretatt. Jeg støttet meg her på forsker Lars Borgersrud fra Norges Forskningsråd og Kåre Olsen ved Riksarkivet. Deler av dette tema ble derfor forlatt. Kun håndteringen av bidragssaker i det som ble Øst-Tyskland ble tatt med i programmet.

Teksten som fulgte den økonomiske kompensasjonen fra Tyskland spesifiserte ikke krigsbarn så dette ble også lagt til siden.

D) Kort beskrivelse av organiseringen av arbeidet, metodebruk, kildebruk, problemer underveis mv.

Den første måneden ble brukt til å lese, knytte kontakter og til å gjennomgå de produksjoner NRK allerede hadde gjort på tema.

*Gjennomgang av artikler i avisene og ukeblader.

*Krigsbarnsutvalgets innstilling fra 1945.

*Kåre Olsens bok: Krigens barn

*Norsk Forskningsråd: Fiendens barn

*Norsk Forskningsråd: Hviteboka

Samt en rekke romaner på dette tema.

NRK-produksjoner:

*Krigsbrudene. 1988

*Tapt fortid gjenvunnet. 1991

*Okkuperte hjerter. Brennpunkt 1996

*Den perfekte agenten. Brennpunkt 1997

Samt en rekke nyhetsinnslag og gamle arkiver.

(En av grunnene til denne gjennomgangen var for å få visshet om at det vi ville ikke var gjort tidligere, samt å få ideer, finne billedstoff, kontakter etc.)

Samtaler med:

Landsforeningen rettferd for taperne ved Ola Ødegaard

Krigsbarnforbundet Lebensborn ved Tor Brandacher

Norges Krigsbarnforbund ved Carl Otto Ingebrigtsen

Forsker Lars Borgersrud

Forsker Steinar Kristiansen

Forfatter Kåre Olsen ved Riksarkivet

Kåre Willoch

Emma Hjort museum ved Solveig Tutvedt

Sveriges Televison ved Per Olof Rydén

Gaustad Sykehus ved Anne Lise Bergen

Leif Larsen ved Romanifolkets landsforening

Sosialdepartementet ved Jorunn Nygård

Spesialpedagog Eva Simonsen ved Skådalen kompetansesenter

Etter denne researchen var det følgende punkter hvor staten satt igjen som syndebukk:

Forsøk på deportasjon av samtlige krigsbarn til Australia

Dumping av barn i Tyskland

Dumping av barn i Sverige

Dumping av barn på åndsvakehjem

Stemplet som mindreverdige av psykiatriske myndighetspersoner

Manglende tilsyn ved barnehjemmene

Nektet skolegang

Mobbing fra lærere og andre øvrighetspersoner

Uverdige forhold rundt adopsjoner

Manglende innkreving av barnebidrag fra Øst-Tyskland

Stengte arkiver

Da krigsbarnas enkelthistorier ofte er svært sterke, og det er lett å bli sosialpornografisk når man jobber med et slikt tema, var det viktig å holde fokus på statens ansvar for lidelsene.

Derfor ble de kritikkverdige forholdene først redet ut før letingen etter medvirkende begynte. Det var ønskelig å finne medvirkende til å personliggjøre hvert enkelt "anklagepunkt".

Gjennom Krigsbarnforbundet Lebensborn, Norges Krigsbarnforbund, Landsforeningen rettferd for taperne, Kåre Olsen, samt noen private kontakter lyktes det å få tak i over 20 krigsbarn. Det at jeg hadde fått bruke så lang tid til "lekselesing" åpnet miljøet for meg. At jeg kunne historien såpass godt skapte trygghet blant krigsbarna og jeg opplevde at de overtalte hverandre til å medvirke og stadig kom med nye kandidater.

Det ble gjennomført forhåndsintervjuer av samtlige, de fleste per telefon. Jeg oppsøkte så de kandidater som var verbale nok for fjernsynsmediet og fikk anledning til å gjennomgå den dokumentasjon disse hadde på sine historier. Enkelte bodde så langt unna at dette ikke var mulig. Jeg hadde lenge telefonisk kontakt med disse før jeg fikk dem over til Oslo, deres dokumentasjon ble gjennomgått i forkant av intervjusettingen. Utvalget av medvirkende ble dermed noe "snevret inn" da det i hovedsak kom organiserte krigsbarn med i sendingen. Dette er en gruppe som over år har samarbeidet om å dokumentere hver enkelt skjebne.

Et menneske som har hatt et hardt liv blir ofte merket av dette. Slik er det også med krigsbarna. Mange av dem jeg fant bar for stort preg av dette til å kunne formidle sin sak gjennom et så nådeløst format som fjernsyn. Dette begrenset valgmulighetene ytterligere og var noe som måtte jobbes med kontinuerlig. Blant annet derfor ble spesialpedagog Eva Simonsen tatt med for å gi tyngde til en av de medvirkende som var satt bort på Emma Hjort hele barndommen og nektet skolegang. For å få til intervjuet med denne kandidaten ble det brukt svært mye tid på selve intervjuet og selvfølgelig enda mer i forkant.

Kildekritikk var et problem, men de medvirkende som ble plukket ut hadde alle god dokumentasjon å komme med. Mange av kandidatenes historier handlet om forskjellige former for misshandling i institusjoner for barn eller private hjem. Å dokumentere slike overgrep er nær sagt umulig, selv ikke i dag er det vanlig med overgrepere som journalfører sine udåder. Disse påstandene ble derfor ikke tatt med. Derimot tillot jeg meg å ha med noen udokumenterte påstander om verbal mobbing, dette fordi jeg hadde en rekke leserinnlegg og artikler fra aviser som viste de samme holdninger på trykk.

6 krigsbarn ble så plukket ut til å belyse de overnevnte punkter. Foruten disse seks medvirket 3 forskere: Eva Simonsen, Kåre Olsen og Lars Borgešrud, samt sosialminister Magnhild Meltveit Kleppa og statsminister Kjell Magne Bondevik.

Det er svært få som virkelig kan krigsbarnas historie her i landet. Dels skyldes dette de stengte arkivene men like tungt har nok holdninger i befolkningen gjort at dette er et tema som har vært fortiet og myteomspunnet.

Kåre Olsen har således vært i en spesiell situasjon gjennom sitt arbeide som antikvar i Riksarkivet. Han har nedlagt et betydelig arbeide med å kartlegge de data som er tilgjengelig og har også vært en god medspiller for de krigsbarn som selv har villet søke etter seg selv eller sitt opphav. Hans bok "Krigens barn" er en grundig oversikt over "Lebensborns" aktiviteter i Norge. Dette gjorde ham til en naturlig medvirkende rundt de historiske aspektene.

I krigsbarnutvalgets innstilling fikk psykiateren og direktøren ved Gaustad Sykehus Ørnulf Ødegård stort spillerom. Han forfektet holdninger i retning av at krigsbarna var av dårlig arvemateriale, at de ville gå igjen i statistikker over kriminalitet og mental sykdom, og at deres mødre lå langt under gjennomsnittet i mental kapasitet. Bl.a. for å få med viktige

elementer av holdninger rundt rasehygiene ble Eva Simonsen bedt om å delta i programmet. Jeg fikk tips om hennes kunnskap på området av Solveig Tutvedt ved Emma Hjort museum.

Da det fort blir uoversiktlig med så mange medvirkende i en 30 minutter sending ble alle krigsbarna avfilmet med sort bakgrunn. Dette ble ikke bare gjort for "ryddighetens skyld" men også fordi alle private elementer i et bilde blir til signaler man tyder og her var det ikke noe ønske verken å være privat eller å la slike ting forstyrre. Til klippebilder ble det brukt barndomsbilder i sort/hvitt. Krigsbarna ble kun supret med sitt fornavn, for å verne dem, for ikke å la publikum bruke tid på å tenke hvem denne kunne være i slekt med og fordi det muligens ville tydeliggjøre problemområdet de "representerte" fremfor deres egne historie. Forskeren ble avfilmet i kontorlandskaper.

Sosialsjefen som kom til meg innledningsvis fikk vi overtalt til å medvirke, (han var ikke organisert i noe forbund for krigsbarn). Vi dramatiserte de minner han ga oss fra sin oppvekst og liv. Disse innslagene ble brukt som "tema-brekk" og som en gjennomgående "jeg-figur" i programmet. (En bieffekt av dette er at han i dag har det langt bedre og tør å fortelle hvem han er.)

Resten av programmet er formidlet gjennom arkivbilder og fortellerstemme. Det meste av arkivstoffet var fra MAI-listene, men også noe fra Tysk fjernsyn.

E) Hvor mye arbeidstid og eventuell fritid ble brukt på prosjektet?

Jeg jobbet med programmet på fulltid i et halvt år.

Når man jobber med tunge sosiale temaer blir det alltid mye telefoner på fritiden, dels fordi man må få tak i folk etter normal arbeidstid og dels fordi man blir en slags "støttekontakt" og et sted de blir hørt og får "tømt seg". Jeg har derfor ingen oversikt over hvor mye av fritiden som er gått til dette.

Jeg jobbet "alene" på dette prosjektet, selvfølgelig godt hjulpet av fotograf, lydteknikker, klipper og kontorpersonalet her i Brennpunkt som tar seg av det byråkratiske.

F) Spesielle erfaringer du vil nevne

Da jeg startet på saken møtte jeg grupperinger og foreninger som brukte mye energi på å svartmale hverandre og til å krangle internt.

Ved at vi får så god tid som vi har fått i Brennpunkt til å jobbe grundig med saker kom det allikevel ut et produkt som de alle kunne samle seg bak. Samtlige følte seg "løftet" av programmet.

Oslo 24.01.2001

Norunn Reinertsen